

УДК:637.1:339.137.2.003.12

АЛГОРИТМ ОЦІНКИ СКЛАДОВИХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Гамма Т. М., Молла М. Г.

У статті проаналізовано основні методи оцінки складових конкурентоспроможності підприємств. Розроблена структурно-логічна схема оцінки організаційно-економічних складових конкурентоспроможності підприємства з використанням економіко-статистичних методів.

Постановка проблеми. Процеси інтеграції та проникнення на вітчизняний ринок продукції іноземних молокопереробних підприємств, що посилились в останні роки, призвели до посилення конкуренції на ринку молокопродуктів між його учасниками. Причому, в результаті конкурентної боротьби значний обсяг готової молочної продукції та, відповідно, її виробництво концентрується у великих холдингах, які мають безперечні переваги від масштабу перед дрібними молокопереробними підприємствами. Ці переваги складаються в наявності обігових коштів та можливості проводити вчасно модернізацію виробництва, впроваджувати нові досягнення техніки та технологій переробки молока та виробництва молокопродуктів, вчасно та ефективно реагувати на зміни кон'юнктури ринку та, відповідно, змінювати та розширювати асортимент виробленої продукції. Забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних молокопереробних підприємств це об'єктивне питання, що закономірно виникає в цих умовах. Його вирішення пов'язане із забезпеченням економічної та організаційної ефективності діяльності молокозаводів. Кожна з цих складових характеризується значною кількістю показників: можливістю створення та освоєння нової продукції, раціональним поєднанням у просторі і часі всіх виробничих та допоміжних процесів, наявністю висококваліфікованих кадрів та налагодженої системи менеджменту, ефективної організації комерційної діяльності, рівнем технічного та технологічного забезпечення виробництва, наявністю інноваційної діяльності, рівнем прибутковості та рентабельності. Аналізуючи всі названі складові можна виявити більш або менш тісну залежність конкурентоспроможності і кожного окремого чинника. Отже оцінка організаційно-економічних її складових є актуальним завданням для забезпечення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених присвячені дослідженню

окремих складових конкурентоспроможності молокопереробних підприємств.

Вагомий внесок у вирішення проблем інноваційного розвитку зробили вітчизняні та закордонні вчені-економісти: Р. Форрестер, Є. Сапіро, Т. Хачатуров, А. Гальчинський, В. Гейць, М. Герасимчук, Н. Гончарова, В. Олександрова, А. Пересада, П. Рогожин, О. Савчук та ін. Вивченню такого економічного поняття як життєздатність як основа конкурентоспроможності присвячують свої роботи В. М. Бонаренко, В. П. Мартиненко, В. С. Марцин, А. А. Борзенкова, Б. В. Буркинський, М. І. Комков, А. В. Лазарєв, Н. В. Гришко, Р. М. Тихонова, І. П. Отенко та багато інших вчених досліджують складові конкурентоспроможності, їх класифікації та оцінку.

Однак в цих працях немає єдиного підходу до оцінки усіх організаційно-економічних складових у сукупності.

Мета статті – побудувати структурно-логічну схему оцінки складових конкурентоспроможності молокопереробних підприємств, з метою виявлення найвпливовіших чинників на окремому етапі життєдіяльності підприємства та розрахунку резерву підвищення конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Оцінка окремих організаційно-економічних складових доволі часто зустрічається в багатьох наукових працях, присвячених питанням конкурентоспроможності підприємств. Б. В. Буркинський в праці «Конкурентоспроможність продукції і підприємства» запропонував схему оцінки конкурентоспроможності підприємства на базі методичного підходу ефективної конкуренції, розроблену М. Портером. Цей метод передбачає проведення оцінки конкурентоспроможності у три етапи: 1. Оцінка конкурентоспроможності товару; 2. Оцінка критеріїв конкурентоспроможності підприємств; 3. Визначення конкурентної позиції підприємства на ринку. Причому саме другий етап передбачає проведення оцінки окремих складових конкурентоспроможності, який автор об'єднав у три групи: ефективності керівництва виробничою діяльністю підприємства, фінансового стану підприємства, ефективності організації збуту та просування товару. Саму оцінку конкурентоспроможності підприємства автор пропонує проводити на основі методів багатовимірного неметричного шкалювання [1, с.78-87].

Цей алгоритм позбавлений суб'єктивних оцінок, використовуються лаконічні економіко-статистичні методи, проте, на наш погляд, в умовах недостатності та закритості більшості інформації, дуже важко буде здійснити об'єктивну оцінку конкурентоспроможності товару та ефективності керівництва виробничою діяльністю підприємства.

Російські вчені М. І. Комков та А. В. Лазарєв пропонують оцінку конкурентоспроможності підприємства проводити у сім етапів. Вся задача складається у наступному: вибрати множину порівнюваних об'єктів; кожний об'єкт характеризується одним і тим же списком (вектором) показників; всі показники вимірюються в номінальних, порядкових або кількісних шкалах і приведені до вигляду покращуваних; необхідно

впорядкувати всі об'єкти, що належать до обраної множини за перевагами (конкурентоспроможністю), кількісно оцінити конкурентні переваги, тобто не тільки впорядкувати об'єкти, але і кількісно оцінити переваги для кожної пари порівнюваних об'єктів множини [2, с.11].

Запропонованими науковцями метод, безперечно, має багато позитивних моментів, він доволі чітко прописаний, однак, ми вважаємо, цей алгоритм більше підходить до оцінки конкурентоспроможності товарів та продуктів, а не підприємства в цілому.

Група інших науковців, серед яких Н. В. Гришко, виділяють дві групи чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємства: фінансові та організаційно-виробничі. До перших автор відносить платоспроможність, прибутковість капіталу та інвестиційну привабливість. До групи організаційно-виробничих чинників відносяться: фінансова та управлінська прозорість, стратегічне управління, керованість бізнесу. Крім того автори виділяють в рамках кожного чинника, декілька показників, що його характеризують. Наступний етап в їх дослідженні – це побудова математичної моделі з визначення рівнів впливу кожної характеристики на конкурентоспроможність підприємства [3, с.211-212].

Даний метод та алгоритм, нам здається, є найбільш вдалим для оцінки саме складових конкурентоспроможності, хоча, є імовірність в процесі дослідження зіштовхнутися з проблемою браку інформації щодо оцінки організаційно-виробничих чинників.

Існують інші підходи до оцінки складових конкурентоспроможності, але, на нашу думку, всі їх можна об'єднати у декілька груп:

- структурно-логічна схема, суть якої в порівнянні певних складових із аналогічними у конкурентів;
- структурно-логічні схеми, де складові оцінюються інтегральним методом;
- структурно-логічні схеми, де окремі складові оцінюються як середньозважені показників, що їх характеризують;
- структурно-логічні схеми, які для оцінки складових конкурентоспроможності використовують складні математичні та статистичні моделі.

Проаналізував, перераховані вище методики, можна підсумувати, що використання саме економіко-статистичних методів дозволяє найбільш повно враховувати кількісні та якісні показники складових конкурентоспроможності підприємства.

Таким чином, ми пропонуємо структурно-логічну схему оцінки складових, засновану на методах багатовимірної аналізу, яка включає наступні етапи:

1. Визначення статистичної сукупності спостережень, тобто підприємств-конкурентів для яких безпосередньо пропонується провести розрахунки. Для аналізу до нашої вибірки увійшли дев'ять молокопереробних підприємств Одеської та Миколаївської областей, які були обрані за територіальною (розташовані у південному регіоні України) та організаційно-правовою (обрані підприємства є акціонерними

товариствами) ознаками. Серед них: ПАТ "Янтар", ПАТ "Березівський молочний завод", ТОВ "Миколаївський сирзавод", ПрАТ "Тарутинський сирзавод", ПрАТ "Троїцький молзавод", ПАТ "Баштанський сирзавод", ПАТ "Вознесенський сиркомбінат", ПАТ "Миколаївський міський молочний комбінат", ПАТ "Веселинівський завод сухого знежиреного молока". В своєму дослідженні ми використовуємо просторово-часову інформацію, тобто показники для всіх підприємств розраховуються за три роки.

2. Розрахунок організаційно-економічних показників, які характеризують діяльність підприємства та його конкурентоспроможність. В рамках цього етапу пропонується об'єднати всі складові у дві великі групи: організаційні та економічні, в кожній з яких виділити найвагоміші чинники та показники їх оцінки, та, відповідно, провести розрахунки. Нами було виділено 10 груп чинників та 163 показники, які входять до їх складу:

- Показники рівня організації системи створення та освоєння нової продукції (5),
- Показники рівня організації виробничого процесу (13),
- Показники рівня організації діяльності виробничої інфраструктури підприємства (22),
- Показники рівня організації забезпечення та контролю якістю товарів (1),
- Показники рівня організації праці та управління на підприємстві (16),
- Показники рівня організації комерційної діяльності підприємства (30)
- Показники оцінки персоналу підприємства і продуктивності праці (кадрові ресурси) (13),
- Показник рівня виробничих можливостей та виробничого потенціалу підприємства (24),
- Показники рівня науково-інноваційної діяльності підприємства (13),
- Показники основних результатів діяльності підприємства (26).

Запропонований перелік показників, що має використовуватися в наприкінці розрахунку організаційно-економічних показників забезпечення конкурентоспроможності підприємства сприяє найбільш повному врахуванню всіх чинників і більше підходить для внутрішнього аналізу конкурентоспроможності підприємства. Проте, розрахунок більшості з цих показників потребує внутрішніх даних підприємства, які зазвичай закриті і не на кожному підприємстві розраховуються. Тому, щоб уникнути повторів схожих за своїм змістом показників та їх кількісної незбалансованості у різних групах, оберемо з названих для подальшої діагностики ті показники, які: по-перше, відповідають вимогам до показників рівня конкурентоспроможності підприємства, сформульованим Х. Фасхієвим [4, с.174]: інформативність, кількісний характер, простота розрахунку, відображення ефективності використання

ресурсів підприємства тощо. По-друге, відповідають принципам використання виключно даних відкритої фінансової звітності. Таким чином, нами був сформований перелік із сорока чотирьох показників.

3. Визначення рівня життєздатності досліджуваних підприємств, з метою виявлення лідерів та аутсайдерів на молочному ринку. Необхідність цього етапу пов'язана з тим, що останні роки більшість підприємств, зокрема молочної галузі, зіштовхнулися з проблемами технологічної відсталості виробництв, низьким рівнем продуктивності праці, відсутністю нововведень та модифікацій, нестачею обігових коштів. Порушення виробничо-господарських, економічних і фінансових зв'язків у взаємовідносинах із споживачами та постачальниками ще більше загостило проблему виживання молокопереробних підприємств в сучасних умовах господарювання. У зв'язку з низькою або відсутньою перспективністю, нездатністю більшості виробництв самостійно увійти в стихійно організований ринок та вести гідну економічну боротьбу ми вважаємо необхідним для керівництва фірм проводити розрахунки та володіти інформацією щодо рівня життєздатності підприємств, як однієї з найважливіших складових, що забезпечують конкурентоспроможність.

Оцінку рівня життєздатності підприємств та ранжування їх за цим показником пропонується проводити за допомогою метода оцінки латентних показників, використовуючи метрики відстані та схожості. Таким чином, вся вибірка розділиться на три групи: підприємства-лідери, підприємства-середняки та підприємства-аутсайдери.

В результаті аналізу за три роки нами були зроблені наступні висновки: На протязі трьох років стабільно позиції лідеру за рівнем життєздатності займало ТОВ «Миколаївський сирзавод», хоча доля ринка в нього невелика і прогнози свідчать про подальше її зменшення. Це характеризує ситуацію, за якої підприємство хоча і має задовільний фінансовий стан та через сильну конкуренцію на ринку молокопродуктів може втратити свої сегменти на ньому. Підвищився рівень життєздатності на ПрАТ «Троїцький молзавод», який з позицій «середняків» у 2008 році в 2009 та 2010 рр. зайняв місце «лідерів». На ПрАТ «Березівський молочний завод» також з кожним роком підвищувався рівень життєздатності з аутсайдерських позцій до лідерів.

Проте вказані вище проблеми стосуються і цих підприємств, управлінські рішення на яких мають бути спрямовані на завоювання нових або розширення існуючих сегментів ринку, проведення активних маркетингових заходів, з метою посилення конкурентоспроможності.

Рівень життєздатності на ПАТ «Миколаївський міський молочний комбінат» також позитивно змінювався. Якщо в 2008 та 2009 рр. підприємство було в «аутсайдерах», то в 2010 р., покращивши свій фінансовий стан, перейшло до «середняків». Стабільно середній рівень життєздатності спостерігається на ПрАТ «Гарутинський сирзавод» та ПАТ «Веселинівський завод сухого знежиреного молока». ПАТ «Баштанський сирзавод» в 2010 р. погіршив свою життєздатності з «середняків» до «аутсайдерів», що пов'язано зі зростанням поточних

зобов'язань підприємства, та значним зростанням собівартості продукції у співставленні з прибутком від реалізації продукції. ПАТ «Янтар» та ПАТ «Вознесенський сиркомбінат» також мають негативні зрушення з лідерів до середняків, яке викликано значним зменшенням власних обігових коштів та відповідно зростанням поточних зобов'язань. На цих підприємствах існує загроза втратити свої конкурентні переваги, а тому слід детально проаналізувати які саме з організаційно-економічних складових найбільш суттєво впливають на забезпечення конкурентоспроможності та запроваджувати відповідні заходи з їх посилення або, навпаки, послаблення.

4. Виділення із всієї сукупності організаційно-економічних складових тих, що найістотніше впливають на конкурентоспроможність підприємства та, таким чином, є найважливішими для розрахунку на підприємствах при прийнятті стратегічних рішень. Кожна виділена організаційно-економічна складова не може бути оцінена розрахунком одного показника. Для того, щоб отримати достовірну інформацію про рівень певної складової, її треба розглядати як інтегральний показник. Проведення цього етапу стає можливим завдяки, знову ж таки, економіко-статистичним методам, а саме багатовимірному методу метрики схожості та відстані. Дослідження складових конкурентоспроможності підприємства проводились за допомогою пакету прикладних програм *STATISTICA* в модулі „Кластерний аналіз” (*Cluster Analysis*).

5. Розроблення рекомендацій та заходів для підприємств-аутсайдерів за рівнем життєздатності, пов'язаних із посиленням складових, виявлених на попередньому етапі, з метою забезпечення та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств молокопереробної галузі. Пропонується не тільки розробити рекомендації, але й провести розрахунки, щодо виявлення резервів окремих складових, та зміни конкурентоспроможності підприємства в залежності від використання тих чи інших резервів.

В результаті використання запропонованого алгоритму для молокопереробних підприємств Одеської та Миколаївської областей, нами були отримані інтегральні оцінки для кожної організаційно-економічної складової. Ці оцінки надали можливість нам проранжувати підприємства за кожною складовою. Результати наведені в таблиці 1.

Аналіз отриманої сукупності рангів дозволяє зробити висновки, що серед складових, які формують конкурентоспроможність ПАТ «Янтар», так званою, слабкою стороною, порівняно з конкурентами, є «організація праці та персонал підприємства». Для того, щоб підвищувати свої конкурентні позиції керівництву підприємства слід ефективно організувати роботу свого персоналу, щоб збільшувати продуктивність та рентабельність праці.

Підприємства ПАТ «Березівський молочний завод», ТОВ «Миколаївський сирзавод» та ПрАТ «Троїцький молзавод» працюють на грані життєздатності. Топ-менеджменту цих підприємств, в першу чергу,

слід розробити стратегічні заходи щодо її підтримання. Окрім того, посилюючи такі складові як «виробничі можливості» та «організація комерційної діяльності», що значить оновлення основних фондів, зниження матеріаломісткості, якісна і ефективна організація дистрибу'ютерської політики та збутової логістики, підприємства матимуть змогу посилювати свою конкурентоспроможність.

Таблиця 1

**Рейтингова оцінка складових конкурентоспроможності
молокопереробних підприємств Одеської та Миколаївської областей
за 2011 рік***

Назва підприємства	Життєздатність	ОСОНП	ОП та ПП	ОКД	ВМ	ОРД
ПАТ "Янтар"	4	2	8	5	6	6
ПАТ "Березівський молочний завод"	8	4	7	8	9	9
ТОВ "Миколаївський сирзавод"	7	6	5	3	5	4
ЗАТ "Тарутинський сирзавод"	2	5	3	7	1	1
ЗАТ "Троїцький молзавод"	9	7	2	2	8	8
ПАТ "Баштанський сирзавод"	1	1	1	1	4	5
ПАТ "Вознесенський сиркомбінат"	6	8	6	2	2	2
ВАТ "Миколаївський міський молочний комбінат"	5	9	9	9	7	3
ПАТ "Веселинівський завод сухого знежиреного молока"	3	3	4	6	3	7

*Скорочення в таблиці:

ОСОНП - організація створення та освоєння нової продукції;

ОПтаПП - організація праці та персонал підприємства;

ОКД - організація комерційної діяльності;

ВМ - виробничі можливості;

ОРД - основні результати діяльності.

Джерело: власні дослідження.

ПАТ «Вознесенський сиркомбінат» володіє доволі сильними складовими забезпечення конкурентоспроможності. Однак підприємству слід збільшувати обсяги виробництва, звісно, якщо таке рішення буде обґрунтовано ринковим попитом, та змінювати або розширювати асортимент продукції, що тільки посилить таку організаційну складову, як «організація створення та освоєння нової продукції».

ПАТ «Миколаївський міський молочний комбінат», хоча і є опосередковано життєздатним, проте неефективна організація діяльності, яка підтверджується складовими «організація системи створення та освоєння нової продукції», «організація праці та персонал підприємства», «організація комерційної діяльності» та низькі «виробничі можливості» не можуть забезпечити конкурентоспроможність цьому підприємству.

Безперечним лідером майже за всіма конкурентостворюючими складовими та за рівнем життєздатності є ПАТ «Баштанський сирзавод», це підтверджується й тим, що за результатами продажів за останні декілька років завод входить до десятки найбільших виробників сичужних сирів в Україні. Підприємство випускає продукцію під ТМ «Славія». Дистриб'ютерська політика підприємства сьогодні, у першу чергу, орієнтована на продаж продукції через роздрібні торгівельні точки. Крім того, виробничі потужності заводу, вся система збутової логістики забезпечують стабільне постачання готової продукції до кожної з областей України.

Доволі сильні складові конкурентоспроможності мають ПАТ «Веселинівський завод сухого знежиреного молока» та ПрАТ «Тарутинський сирзавод». Але, переглянувши свою збутову-постачальницьку стратегію, підприємства тільки посилять свої конкурентні позиції.

Таким чином, запропонований нами алгоритм є трудомістким, проте він надає можливість розрахунку усіх обраних показників, використовуючи відкриті дані підприємств. Разом з тим, він дозволяє оцінити не тільки конкурентоспроможність за окремими показниками, а й, по-перше, оцінити життєздатність підприємства, тобто його здатність до існування та наявність у підприємства потенціалу для підтримання певного рівня господарської діяльності з метою уникнення збитковості [5, с. 15], по-друге, даний алгоритм дозволяє оцінити стан окремих складових конкурентоспроможності, залежність між складовими та цільовою функцією, тобто конкурентоспроможністю підприємства.

Висновки. Проаналізовані існуючі схеми оцінки складових конкурентоспроможності підприємств. Була запропонована структурно-логічна схема оцінки складових конкурентоспроможності молокопереробних підприємств, з використанням методів багатовимірного аналізу, з метою виявлення найвпливовіших чинників на окремому етапі життєдіяльності підприємства. Подальше дослідження спрямоване на розроблення рекомендацій з підвищення рівня життєздатності та складових конкурентоспроможності молокопереробних підприємств.

Література:

1. Буркинский Б. В. Конкурентоспособность продукции и предприятия / Б. В. Буркинский, Е. В. Лазарева, И. Н. Агеева и др. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины - 2002. – 132 с.
2. Комков Н. И. Многоуровневая структура и подходы к оценке экономической категории «конкурентоспособность» / Н. И. Комков, А. В. Лазарев // Проблемы прогнозирования. – 2007. - № 4. – с.3-20
3. Гришко Н. В. Аналіз основних характеристик конкурентоспроможності в управлінні підприємницькою діяльністю / Н. В. Гришко, А. В. Гнедков // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. – вип.. 21. – 2008 – с.209 - 212
4. Сумець О. М. Оцінка конкурентоспроможності сучасного промислового підприємства / Сумець О. М., Сомова О. Є., Пеліхов Є. – [2-е вид, перероб. та доповн.]. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2006. – 280 с.
5. Мартиненко В.П. Стратегія життєздатності підприємств промисловості: навчальний посібник/ В.П. Мартиненко – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.

Abstracts

Gamma T. M., Molla M. G.

An algorithm for estimating the components of the competitiveness of the milk processing enterprises

The paper analyzes the main evaluation methods for components of the competitiveness of enterprises. Developed algorithm for estimates the organizational and economic components of competitiveness using the economic - statistical methods.